

ACC. N:R M 8649:1-10.

Landskap: Blekinge

Upptecknat av: Aug. Holmberg

Härad: Bräkne

Adress: Svängsta

Socken: Ararum

Berättat av:

Uppteckningsår: 1949

Född år i

Ämne: ² "När tomten belönar flitiga hustru"

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skriv endast på denna sida!

M. 8649:1.

När Tomten belönar flitiga tjennare.

Förr hade storbönderna många pigor i sin tjänst;

Enligt rangskalan voro de följande:

1- "Stugupigan"! Hennes uppgift var, att vid sjukdomsfall t. ex. barnsörers förestå huset och leda de öfriga pigornas arbete. Vasa matmodren behjelpig med att passa upp vid bordet under storgillen e.k.t. samt borde vara kunnig i att väva de olika slags vävnader som ättingo i ett stort hushåll, ha hand om vävarnes blekning å blekplanen, leda arbetet vid tvätt och linberedning, m.m. mera. Som det ofta hände att hon gjorde sig skyldig till att tassla på de öfriga pigorna hette hon: "Bladdertaskan".

2- "Kötespigan"! Denna hade som namnet anger sin hufvudsakliga verksamhet i köket. Kallades i vardagspråk: "Kökesbjörn". Om detta härrörre av att hon ville herrska suveränt i köket, eller derav att hon i regel flockade i sig själva de fetaste bitarna så hon vanligen var tjock och otjänlig som en björn, vill jag låta vara osagt.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 1. H

M. 8649:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 2. H

På de flesta gårdar var huspigans och köksans göromål förenade i en person, och hon hetade då "Stuepigga". Härav förstå vi att denna titel ansågs förnämligare! Men på stora gårdar såsom Håkan Bengtssons i Norra Håka, Loven Månssons i Askaremåla, Hans Olsons i Elskrona.

Måttis Hanssons i Torstarp och Loven Persson i Gungvala hade man både Stuepigga och dessutom köksa.

Tji i rang var Lagårdspiggen. Som namnet anger hade hon rätt residens i lagårn. Som extra förhjälp till sin årslön brukade hon erhålla 12 skilling extra för varje gris och 3 oaler för varje kalv som föddes och som blevo vid liv. Ofta fick lagårdspiggen vaka i lagårn nätterna igenom då någon sugga skulle förgås, eller en ko kalva. Det var en synnerlig merit när någon lagårdspigga var känd som skicklig till att som tallet lydde: "Ha god tur må att lägga på kreatur"! Hon kallades stundom "lagårdslampa", oftast "Korolla".

M. 8649:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Förutom de nu nämnda hade man en "lillepiga" vanligen
stadv för hela året samt en eller två så kallade: sommar-
figor, bara för sommarhalvåret. Hos Sven Persson i
Gungoala hade man ända till slutet av 1890-talet, sex
figor om somman och fyra om vintern.

Festän samtycke tjänare funnos, var det liberal full och
för Moran i huset Under bergningsstiden och potatsoflockningen
kunde med tjänare, tonare och extra folk i veckotal finnas
fyrtiofem till trettio personer i maten till varje måltid!

Om då Moran hade en kraftig och kunnig stuepiga eller
köksa till hjälp så underlättade detta i hög grad hennes
gerning och det låg då i Morans intresse att på något
sätt ge denna en extra belöning. Men för att göra
denna mera värdefull och på samma gång undvika
att någon avund skulle uppstå hos de andra tjänarna
så att dessa skulle betrakta sig såsom mindre värderade
gick detta till på så sätt: Att Moran någon natt

M. 8649: 4.

då alla låga försänkta i djup somn, sanog sig till att
i den tjennares sko som stod ijemte bänken der de låg
lägga en eller två rigsdaler då och då. Samt tyrt som
en mus gå tillbaka i sin säng. Om morgonen då den
som fått pengar skulle ta skona på, upptäcktes ju
skons innehåll. Kom detta på tal, som oftast hände
så var det ju ingen som ville erkänna att de lagt ner
några pengar i skorna. Och om mångång. Moran sjölv
misstänktes så slog hon ifrån sig med båda händer
Hon låtsades inte veta om det ringaste om saken
Utan sade som hon var lärd av sin mor: Att det var
hustonten som ansett pigans mänhet värd en belöning.
På detta sätt kunde ingen avundsjuka uppstå blant
de övriga tjennarna. Tonten stod ju utanför menskans
viljornare. Vad han gjorde var nog rätt och ingen
kunde dervidlag göra varken till eller ifrån!

Det var ingen dålig merit att ha ord om sig att ha

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 4. H

M. 8649:5.

fått belöning av tomten. Det gavs flera exempel på att sådana
figor fått ett bra gifte just härfor. Att ha en tomte i
huset ansågs lyckobringande. Och eftersom N.N. var så
känd med tomtar att hon fått belöning, lägga den möj-
ligheten nära till hands att en tomte möjligen slog sig
till på stället där hon ble hustru. Och då var man
säker på medgång i sina förhållanden.

Alldenstund det gällde att hemlighålla dröma art av
gionmildhet, säger det sig själv: .Att Moran valde en riktigt
mörk natt, samt ett tillfälle på natten då hon antog att
alla lågs försänkta i djup sömn för sin välmentar giv-
mildhet, blev detta alltid höllt i dunkel. Någon gång
hade väl en orädd i bänkarna å motsatta sidan i stugan
tyckt sig märka att någon mystisk varelse haft något
att beställa borta vid figornas bänkar. Men dunkla
syner och svaga hörsel förnimnelser härrörande från
okänt eller spöken, var ju icke ovanligt för i tiden

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 5. H

M. 8649:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 6. H

så att sådant fäste man sig icke vid Dessutom visste ju både stora och små att det var förenat med en viss risk att blanda sig i tomtars och trolls gåromål. Och det var väl här för sådant smussleri som här omtalats lät sig göras utan att upptäckas.

I alla fall var detta något som varje bondmora som ville sina flickors väl, icke försummade att inviga sina döttrar i när de gifte sig och skulle förstå eget hem. Men alltid under strängaste tysthetslöfte att aldrig för någon omtala hemligheten. Endast om de själva fingo några flickor fingo de yppa saken för dessa. Dock föret så de stods i begrepp att ingå äktenskap.

När man nu vet detta, ligger intet orimligt i den tanken: Att lika väl som någon funnit på detta sätt att skylla på tomtar då man ville ge en orsök åt en trogen och druktig figa, lika väl kunde man finna på att sätta ut mjölk ögröt samt en sup till tomtar varje julafton

M. 8649:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 7. H

Varje tänkande meniska måste ju förstå att alla sägner och alle oad skrock heter har från första början icke kommit av sig sjelw, eller fallit som regn från himmelen utan haft sitt ursprung i någon människas hjerna. Kan ske till en början i en helt annan form än den som kommit till vår kännedom!

Sägner om tomtar måste vara äldst. Ty annars kunde ej den som i tyghet ville belöna någon ha funnit på att skylla på tomten. Men därför är icke så säkert att påståendet att sätta ut gröt till tomten julafton är synnerligt gammal. Människorna måste ha kommit så långt i kultur att de förstått konsten att av något ämne koka gröt. Och för resten är julafton = (Julhögtiden) först införd med Christendomen. Det hade de gamle Asarna sin Midvinterblot vid samma tid. Men det omtalas ej att de dåtida tomtarna fingo vara med o njuta av blotets härligheter! Skulle vara i hög grad intressant att kunna följa sägnernas uppkomst från första början.

M. 8649:8.

7 Per. Nils Hoka av Anarums s. n. bodde i min barndom (1860 talet)
bortem Bengt Fredriksons enke Hanna. Den gamla ärvördiga
gumman hade ej haft några flickor, men flera söner som nu
voro vuxna, soj- slags o leved bäng, så hon hade föja glädje
av dem 7 8 o 10 års åldern sprang jag ofta derut o gjorde
gumman lite småtjänster Hon hade svart för att gå, derför
dogde hon ej till att leta reda på äggen hönsen värpte under
lagarna eller upp på hövännat. Bad hon sina söner derom
antingen drack de ur dem eller slog dem sönder äggen.
Vatten hennes fönsterbrukor strö för på golvet i hennes
rum eller sätta friskt för i lilldypren hos henne. Bära
in friskt vatten m. mera var något som jag dogde till
att göra till gumman. Det var derför i ginst hos den snälla
gumman. Och så var hon synnerligt glad vid att prata
om allt möjligt. Hon hörd väl trots åldern och hade sina
själsförmögenheter i gott behåll. Bland annat kom en
gång samtalen att röra sig just om Tomtearnas sed

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 8. H

M. 8649:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 9. H

att lägga pengar i dunkliga fижors sko om nattetid o. s. v.
Som jag av Far lärt att icke tro på troll var jag tvihågen
hur jag skulle få detta att gå ihop med tomtesägnerna
Nu räknades icke tomtar av folket till trollen utan ansågs
på något sätt stå människorna närmare genom sin
mänhet om folkets bästa o sin beredvillighet att hjälpa till
med alla slags göromål, så jag gjorde ett undantag för
dem, men likväl var mycket oklart för mig!

Nå! Eftersom jag nu enligt gumman uttogs: "Var
en snäll here o inte så elak som många andra!"

(Till lycka för mig tog gumman fel dörislag) Så skulle
hon upplysa mig om hur det hängde ihop med de häre
mysteriet med tomtarnas pengagävor Och sålunda fick
jag reda på hemligheten. Men först måste jag "tumma"
tre ggr. med gumman att aldrig tala om det för någon
öven det vara mända Och nu har Hanna legat i gravens
över 60 år Så nu blir hon nog icke ond för att hennes

M. 8649:10.

hemlighet blir uppenbarad.

Som ett bevis på folksäts råhet på 1850-talet utgör följande:
En av Mor Flaunas söner Johannes var en slagkämpare och
supert. Kom en kväll in till gumman och ville ha pengar
av de han visste hon fått någon dag förut. Gumman vägrade
full som han var. Johannes spräng in efter börsen och sköt
ett skott i ränggen den Flanna låg. Hon hade en mycket tjock
gjäderdyna över sig och blev därför lyckligtvis oskadad. Aldre
brodern Fredrik Bengtsson som övertog gårdens hotade med
att ange J. för lämsman, så J. reste iväg tvärt till Amerika
Där försvann han, hövdes aldrig något om honom mer.

Mor är i alla fall: En Mor! Många år derefter då
jag som härinnan sagt brukade gå till den arevördsiga
gumman, kunde hon falla tårar över sin vanartige
son. På min fråga: blev ni fastigt rädd då han sköt på er?
svarte hon: "Ja va räddast för att Fredrik skulle låta
häkta den stackars heren"!!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 10. H